

Ioana Elena Secu

**„REVOLUȚIA” CONTAMINATĂ:
„Ideea rusă” și noua politică internațională
a Kremlinului (1925-1953)**

Editor: Dan Iulian Mărgărit
 Redactor: Mirela Ivan Nobel
 Tehnoredactare: Adriana Andreiaș
 Coperta: Dan Iulian Mărgărit

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SECU, IOANA ELENA

"Revoluția" contaminată : "Ideea rusă" și noua politică internațională a Kremlinului : (1925-1953) / Ioana Elena Secu ;
 pref. de Armand Goșu. - Târgoviște : Cetatea de scaun, 2022
 Conține bibliografie
 ISBN 978-606-537-490-4

I. Goșu, Armand (pref.)

94
 32

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

ISBN 978-606-537-490-4
 Copyright Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2022
 email: editura@cetateadescaun.ro www.cetateadescaun.ro

Cuprins

Prefață	9
Înainte de Istorie	13
Capitolul I Introducere	21
„Ideea” în istoria popoarelor	24
„Ideea rusă” – Forme și manifestări în istoria poporului rus	27
„Ideea rusă” și studiul politicii externe sovietice	38
Ipoteză	40
Capitolul II „Poporul ales”: de la „Sfânta Rusie” la mesianismul revoluționar leninist	47
„Ideea rusă” în politica externă a țărilor	47
„Proletari din toate țările, uniți-vă!” Rusia sovietică și noul mesianism revoluționar	62
Capitolul III <i>Revoluția contaminată: „Ideea rusă” și noua politică internațională a Kremlinului (1925-1938)</i>	77
Moștenirea istorică a „Marii Rusii” în politica externă a Uniunii Sovietice	77
„Socialismul într-o singură țară” și noile direcții de politică externă sovietică	78
Contaminarea identitară a Moscovei „roșii” și cea de-a doua revoluție sovietică pe plan internațional	87
Politica externă sovietică: de la „mesianismul revoluționar” în slujba Realpolitik	95
Capitolul IV „Ideea rusă” în politica externă a URSS (1939-1941): Pactul Molotov-Ribbentrop și noul imperialism sovietic	103
Moscova, „cetatea asediată” și încheierea Pactului Molotov-Ribbentrop	103
Împărțirea lumii și revitalizarea „mesianismului” rus	114
„Plăcerea de a se întinde a ajuns să fie o nevoie...”	128
Politica externă a Sovietelor: între nevoia cuceririi „visului de veacuri” al țărilor și menținerea înțelegerii sovieto-germane (1940-1941)	139
Capitolul V <i>Ideea hegemonică rusă și viziunea sovietică asupra organizării mondiale postbelice (1941-1945)</i>	155

Ideea hegemonică rusă – „aliatul” Uniunii Sovietice în războiul împotriva Germaniei hitleriste	156
Marea Alianță și începutul luptei sovietice pentru supremația mondială: de la diplomatie la forța Armatei Roșii	165
„Fiecare își impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi...” Ideea rusă și viziunea Kremlinului asupra organizării mondiale postbelice	176
Sovietizarea, „arma” lui Stalin pentru împlinirea planului de supremație mondială?	189
Capitolul VI „Ideea rusă” în politica externă sovietică (1945-1953): Statele Unite ale Americii, „inamicul indispensabil” al Kremlinului în lupta pentru supremația mondială	195
Crearea „inamicului indispensabil”. Războiul ideologic cu Statele Unite ale Americii	195
Confirmarea dominației sovietice în Europa Centrală și de Sud-Est: între insecuritate și „necesitatea” supremației	212
„Lupta pentru sufletul umanității”	227
Din nou despre confruntare și prestigiu (1949-1953)	239
Concluzii	245
Cronologie	248
Izvoare	255
Metodologie	265
Un ultim argument	269
Anexe	273
Bibliografie	285

Motto:

„La urma urmei, se pare că în istorie nu există decât un singur geometral autentic: istoria, istoria totală, totalitatea a tot ce se petrece”¹.

„Comunismul rusesc – și Occidentul ar trebui să priceapă aceasta – are rădăcini naționale și este determinat de către istoria Rusiei”².

¹ Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, București, Ed. Meridiane, 1999, p. 57.

² Nikolai Berdiaev, *Originile și sensul comunismului rus*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1999. p. 5.

Capitolul I Introducere

„A venit timpul să arătăm Europei că nu poate vorbi despre Rusia ca despre ceva lipsit de voce, absent sau fără apărare. (...) Poporul rus, domnul meu drag, există, este puternic, viguros și deloc bătrân – chiar, foarte tânăr. Trecutul poporului rus este obscur, prezentul este înfricoșător, dar el are pretenții de la viitor. El nu crede în permanența stării actuale a lucrurilor. Poporul rus are cutezanța de a aștepta mai mult de la viitor, având în vedere că în trecut a primit atât de puțin.”¹

Aleksandr Ivanovici Herzen (1852)

Încă de la primirea laurilor de către URSS la finalul celui de-al Doilea Război Mondial, contemporaneitatea a fost – fără a exagera cu nimic – *hipnotizată*² de „sufletul” rus. Cu adevărat, se știa în acel moment că nu strategia militară efectivă pusă în aplicare de soldații Armatei Roșii ori înțelegerile politice internaționale, mânuite din umbră de la Kremlin, au câștigat un război atât de sângeros pentru întreaga umanitate. Ceea ce oferise șansa sigură a victoriei era – și aceasta o înțeleseseră cabinetele guvernamentale occidentale încă din iarna lui 1943 – rezistența Armatei sovietice, rezistența extremă a poporului rus, a colosului sovietic. De unde venea această *putere* și cum reușise liderul sovietic să o insuffle oamenilor pe care îi conducea? Nu era vorba, oare, de același Stalin care supusese propria populație lipsurilor, abuzurilor și terorii?

¹ Aleksandr Herzen, *Selected Philosophical Works*, Moscova, Foreign Languages Publishing House, 1956, pp. 470-471.

² Din limba franceză, *hypnotiser*, cu sensul figurativ aici: a captiva, a supune voinței sale, a fascina, a subjugă.

Cu un secol înainte de începerea marii conflagrații care avea să împartă lumea între „Binele” democratic și „Răul” comunist, în 1852, Aleksandr Herzen, răspundea - nu lipsit de patos - atacurilor aduse de istoricul francez Jules Michelet „Marii Rusii”. Articolul - replică semnat de filozoful rus, intitulat *Poporul rus și socialismul*, constituie una dintre cele mai cuprinzătoare formulări ale ideii ruse, sub forma credinței cu valențe mesianice în destinul deosebit, „ales” al poporului rus, dar și, pe de altă parte, o imagine, la nivel restrâns, a modalității în care intelectualitatea pătrunsă de spirit național rus s-a raportat de-a lungul vremurilor la propria sa identitate prin comparație cu celelalte puteri ale lumii. Pentru Aleksandr Herzen (1812-1870), „părintele” socialismului rus, patria sa avea o viziune și o cale unică în viitor, aceea a împlinirii rolului său de „*protector universal*” (subl.n.) în adevărata sa esență³. Rusia, continuă filozoful în paginile aceleiași lucrări, este cea care nu doar a salvat Europa de „barbaria mongolă”, de „burghezia germană” și de imperialismul napoleonian⁴, ci singura care poate conduce și elibera lumea slavă: „Cu adevărat, nu există niciun viitor pentru slavi în afara Rusiei. Fără ea, lumea slavă nu se va dezvolta, prefăcându-se în cele din urmă în bucăți și fiind absorbită de elementul german.”⁵ Aleksandr Herzen este categoric: Rusia este „Eliberatorul”, Rusia este cea care s-a „jertfit” de-a lungul istoriei pentru bunăstarea Europei. Nucleul său - esența sa - cu alte cuvinte, „ideea” sa este aceea care îi va asigura un prim loc pe scena mondială.

Un veac mai târziu, în urma impunerii victoriei în fața armatelor germane de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, puterea sovietică devenea - prin extinderea teritorială în centrul și răsăritul european, prin influența politică, militară și economică la nivel mondial, precum și prin impactul fără seamăn al politicilor sale pentru generațiile următoare - moștenitoarea directă a Imperiului țarilor. Era

aceasta, într-adevăr, o confirmare a „profeției” marelui scriitor Fiodor M. Dostoievski, potrivit căreia „în viitorul nu prea îndepărtat, poate chiar foarte curând, Rusia va fi națiunea cea mai puternică din Europa (...)”, iar „viitorul Europei îi aparține Rusiei”⁶? A fost idealul împlinirii „misiunii supremației” cel care a determinat comportamentul extern al Uniunii Sovietice conduse de Stalin, în perioada 1925-1953? A fost ideea rusă o cauză, o motivație inerentă aflată la baza strategiei de securitate sau un instrument utilizat cu pricepere de liderii de la Kremlin pentru extinderea teritorială și politică a Imperiului sovietic? Cu alte cuvinte, ce rol a îndeplinit „ideea rusă” în politica internațională a Uniunii „roșii”? A fost *rusaskaia ideia* cea care a „contaminat” sistemul sovietic prin impunerea valorilor și culturii politice rusești drept principal aliat al URSS pe scena marilor puteri?

Astăzi, mai mult decât oricând în ultimii douăzeci de ani, identitatea poporului rus revine în prim-planul analizelor întemeiate deopotrivă de istorici și politologi, interesați în a oferi opiniei publice posibile scenarii referitoare la viitorul sistemului internațional.

Renașterea statului național rus în decembrie 1991 a însemnat nu numai eliminarea dihotomiei socialism - capitalism de pe scena relațiilor internaționale, ci și o tot mai motivată dorință a cercetătorilor de a desluși complexitatea „sufletului rus” (*rusaskaia dușa*, lb. rusă). După mai mult de trei decenii de la colapsul colosului sovietic, odată cu instituirea a ceea ce mulți specialiști în problematica spațiului rus numesc „putinism” (înțeles în sfera politicii externe a Federației Ruse drept recăștigarea statutului de superputere la nivel internațional și accentuarea unui tot mai evident conflict cu Vestul american),⁷ revitalizarea discursului mesianic și o

⁶ F. M. Dostoievski, *Jurnal de scriitor*, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 364.

⁷ Alex Pravda, *Putin's Foreign Policy after 11 September: Radical or Revolutionary?*, în Gabriel Gorodetsky (ed.), *Russia between East and West: Russian foreign policy on the threshold of the twenty-first century*, London, Portland, Frank Cass Publishers, 2003, p. 47.

³ *Ibidem*, p. 471.

⁴ *Ibidem*, p. 486.

⁵ *Ibidem*, p. 477.

reactualizare a principiilor eurasianismului⁸ la nivelul celor mai înalte cercuri conducătoare de la Kremlin aduce în dezbaterea publică problema imperialismului rus, a importanței și a implicațiilor acestuia⁹. Dacă am putea aprecia că Rusia a avut și are, într-adevăr, o misiune deosebită - ori un ideal - pe scena lumii, aceea a fost, spune istoricul George C. Guins, necesitatea de a deveni „un pod” între Asia și Vestul european.¹⁰

„Ideea” în istoria popoarelor

Analiza ideii unui popor este indispensabilă cercetătorului istoriei relațiilor internaționale, orientat spre înțelegerea globală a semnificațiilor unui eveniment istoric, aparent izolat. Ceea ce se ridică deasupra națiunii, proiectat din esența sa, ceea ce determină orientări, acțiuni și scopuri politice specifice, un anumit comportament în vreme de război și un altul spre atingerea idealului păcii; ceea ce oferă poporului, în cele din urmă, însuși nucleul identității sale, aceasta o numim *ideea* popoarelor.

Potrivit concepției lui Karl Haushofer, „ideea” unui popor sau *panideea* este „o forță capabilă să remodeleze sau să dezarticuleze

hărțile mentale ale unei populații (...) o idee locală, în care se transpune sufletul unei comunități, dimpreună cu dorința de universalizare a acelei idei.” Ea devine *hegemonică* întrucât „posedă o forță de convertire sau perversiune spirituală a celuilalt: se protejează pe sine perversindu-l pe celălalt.” Ideea unui popor, conștiința sa profundă, nu există niciodată în afara națiunii, ea o poate controla ori îndruma în a alege un parcurs istoric ori altul: „este oligarhică fiindcă trebuie să domine.”¹¹

Este convingerea mea că *ideea* unui popor este temelia identității sale - conștiință colectivă - aceasta înglobând atât trăsăturile unice, deosebite ale unui popor, cât și motivațiile și idealurile profunde ale acestuia pe scena internațională. Cu alte cuvinte, cunoașterea *ideii* oferă răspunsuri privitoare la determinatele culturale ale unei națiuni - modalitatea și măsura dezvoltării culturii sale - justificția acțiunilor pe plan extern, în raport cu celelalte popoare și, nu în ultimul rând, ne ajută la a întreprinde o analiză a călăuzei sentimentelor maselor spre înalta desăvârșire. Așa cum singular formula Nicolae Iorga, *ideea* este cea „forță motrice a oricărei evoluții istorice (...) motiv prelungit pentru acțiuni viitoare”. Tot aceasta oferă energia necesară fiecărei națiuni de a apăra ceea ce o deosebește de toate celelalte națiuni: „Sentiment sau instinct, rămășițe ale unui gând ce pare mort, zori, încă nedeslușite, ale unui gând ce va fi, iată ce pune în mișcare popoarele, perseverând, cu caracterul misterios, de nepătruns, al acestui complex, contra oricărei hotărâri politice și contra surprinderii oricărui hazard”¹².

Așadar, având în vedere că *ideea* este prin excelență elementul distinctiv de identificare a unui popor în raport cu ceilalți actori internaționali, aceasta se poate constitui într-un instrument de analiză a comportamentului extern al unui stat. Astfel, prin studierea acesteia putem afla, pe de o parte, motivațiile și scopurile ultime ale unui

⁸ Pentru o privire de ansamblu asupra eurasianismului rus și a rolului său în societatea rusă actuală vezi, pe larg, Slawomir Mazurek, *Russian Eurasianism - Historiosophy and Ideology*, „Studies in East European Thought”, No. 54, Kluwer Academic Publishers, 2002, pp. 105 - 123; și Graham Smith, *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*, „Transactions of the Institute of British Geographers”, New Series, vol. 24, No. 4 (1999), pp. 481- 494.

⁹ Vezi studiul lui Andrei P. Tsygankov, *From International Institutionalism to Revolutionary Expansionism. The Foreign Policy Discourse of Contemporary Russia*, „International Studies Review”, vol. 41, No. 2 (Nov., 1997), pp. 247 - 268; Istoricul Allen Lynch argumentează că „statul rus care a luat naștere după colapsul Uniunii Sovietice se confruntă cu o profundă criză a identității politice și naționale, una care trimite politica externă rusă într-o direcție unilaterală și naționalistă.”, Allen C. Lynch, *The Realism of Russia's Foreign Policy*, „Europe - Asia Studies”, vol. 53, no. 1 (Jan., 2001), pp. 7 - 31. Asupra discursului oficial al Federației Ruse în politica externă, post - Război Rece, s-a aplecat și David Kerr, *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy*, „Europe - Asia Studies”, vol. 47, No. 6 (Sep., 1995), pp. 977 - 988.

¹⁰ George C. Guins, *Russia's Place in World History*, „Russian Review”, vol. 22, no. 4 (Oct., 1963), pp. 367 - 368.

¹¹ Ilie Bădescu, *Tratat de geopolitică*, București, Ed. Mica Valahie, 2004, p. 173.

¹² Nicolae Iorga, *Permanențele istoriei*, în Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Iași, Ed. Polirom, 1999, pp. 279 - 280.

națiuni în spațiul internațional, și, pe de altă parte, modalitatea în care *leadership*-ul cu rol de decizie în politica externă se raportează la nevoia opiniei publice de a-și apăra și promova identitatea națională.

Istoria *lungii durate*¹³, așa cum a fost aceasta teoretizată de Fernand Braudel, ne oferă cheia înțelegerii și, astfel, a încadrării conceptului de „idee” a popoarelor în studiul Istoriei. Marele istoric francez o numește „structură”, „organizare, o coerență a raporturilor destul de stabile între realități și mase sociale”, și, totodată, „asamblaj” și „arhitectură.” Putem aprecia că „ideea”, ca instrument al analizei istorice, este ceea ce Braudel afirmă a fi acea „realitate”, acel adevăr *a priori*, „asupra căruia timpul lucrează cu dificultate sau foarte încet”. Având în vedere că „ideea” - element de *lungă durată* al istoriei unui popor - este esență a identității, aceasta devine, printr-o manifestare discretă, o „constrângere spirituală” și mentală.¹⁴ „Ideea” depășește cadrul evenimentului istoric, nu depinde de acesta, ci este acea „structură” prin care îl putem contextualiza în marele parcurs al popoarelor. Dar nu doar nucleul unei națiuni este explicat prin „idee”, ci și ceea ce națiunea *exprimă* în afara sa: acțiuni, idealuri, comportamente.

În acest sens amintim teoria lui Pierre Renouvin privind relațiile între națiuni. Acestea sunt influențate și chiar determinate - subliniază autorul - de anumite „forțe profunde”, materiale și spirituale¹⁵. De o factură spirituală, credem noi, este și conceptul de „idee” a popoarelor, în sensul de *emoție* ori *conștiință colectivă*¹⁶. Fără a împărtăși întru totul opinia lui Pierre Renouvin și a lui Jean Baptiste Duroselle, nu putem trece cu vederea că cei doi istorici văd în această „forță” *exaltarea* sentimentului național, aceea care ia forma „dorinței de a afirma interesele unei națiuni particulare împotriva altui grup uman; convingerea că națiunea are o *misiune* de îndeplinit; determinarea de a-

î mări puterea și gradul de prosperitate; mândria de a aparține aceluia stat; sentimentul superiorității materiale, morale ori intelectuale; dorința de a face cunoscută ori de a-și impune această superioritate”.¹⁷ Așa cum deja am formulat, mă voi îndepărta de această argumentație având în vedere că, în opinia mea, „ideea” unui popor se poziționează deasupra semnificațiilor naționalismului, înglobându-l în situații specifice, așa cum voi arăta în ceea ce privește „ideea rusă”.

Argumentele de factură teoretică prezentate mai sus trebuie luate în considerare în analiza politicii externe a statului sovietic, încă din momentul Revoluției din 1917. Ceea ce trebuie a fi descoperit este dacă și în ce măsură ideea rusă, ca stigmat al Sankt-Petersburgului „țarilor”, a reprezentat un factor de continuitate, un element de indestructibilă legătură între politica externă a Imperiului rus și cea a Uniunii Sovietice, cu precădere în perioada conducerii lui Iosif Vissarionovici Stalin. Cu alte cuvinte, care este rolul îndeplinit de „ideea rusă” în realizarea și aplicarea direcțiilor și scopurilor urmărite de politică externă sovietică? Pentru a înțelege dacă ideea poporului rus a reprezentat doar un instrument propagandistic utilizat de reprezentanții statului pentru concentrarea puterii politice interne ori aceasta a fost într-adevăr cauza care a determinat nemijlocit acțiunile și idealurile Moscovei pe plan internațional, trebuie să oferim o privire de ansamblu asupra paletei de semnificații și forme pe care le-a cunoscut „ideea rusă” de-a lungul istoriei.

„Ideea rusă” – Forme și manifestări în istoria poporului rus

„Ideea rusă” s-a concretizat sub forma unei *meniri*, a unui ideal național, care, de-a lungul istoriei Rusiei, a jucat rolul unei forțe motrice - sursă a manifestărilor culturale, politice și economico-sociale. Așadar, ideea rusă reprezintă setul de valori, credințe și

¹⁷ Pierre Renouvin, Jean Baptiste Duroselle, *Introduction to the History of International Relations*, Translated by Mary Ilford, New York, Washington, London, Frederick A. Praeger Publishers, 1967, p. 173.

¹³ Fernand Braudel, *Scriseri despre istorie*, traducere de Sânziana Barangă, București, Ed. Comunicare.ro, 2008, p. 43.

¹⁴ Fernand Braudel, *op.cit.*, pp. 46 - 47.

¹⁵ Pierre Renouvin, *Histoire Des Relations Internationales. Le XIX siecle. Deuxieme partie. De 1871 a 1914*, Tome VI, Paris, Hachette, 1955, p. 136.

¹⁶ Idem, *Criza europeană și Primul Război Mondial (1904-1918)*, București, Ed. Prietenii Cărții, 2008, p. 131.

trăsături caracteristice care se constituie în baza identitară a poporului rus. Cu alte cuvinte, aceasta ne vorbește despre caracterul deosebit, specific, al poporului rus. Ne poate sugera, de asemenea, direcții de cercetare privind motivațiile, obiectivele și acțiunile statului rus/sovietic ca actor pe scena internațională.

„Sufletul” rus a cunoscut următoarele semnificații majore, strâns legate între ele, care, așa cum se va putea aprecia, au avut un rol hotărâtor în ceea ce privește comportamentul extern al statului rus/sovietic:

1. Misiunea deosebită a poporului rus - **„misiunea universală” a supremației** - derivată din destinul distinct, unic, al poporului rus în raport cu celelalte popoare; Rusia în rolul de „popor ales” de Divinitate pentru a salva, conduce și uni umanitatea sub sceptrul său (vorbit, în acest context, de „mesianismul” rus, înțeles în sens politic drept misiune a imperialismului rus, ulterior sovietic, și, în sens spiritual, drept misiune a Ortodoxiei, ulterior a marxism-leninismului sovietic). Astfel înțeleasă, misiunea poporului rus este una universală, milenaristă, aceea de „Eliberator” și „Civilizator” al celorlalte națiuni, precum și un model al superiorității spirituale, dar și, mai ales, politice.

2. Strâns legată de prima semnificație este **propria identificare a poporului rus, a culturii și civilizației rusești prin opoziție față de un „Celălalt” prin definiție Inamic**. Cel mai puternic exemplu îl regăsim în permanența disociere a spațiului rus față de Occidentul „nefast”, imaginea a „Răului” (într-un sens religios, ca opoziție între viziunea „Dreptei” Ortodoxii și cea a Catolicismului occidental, în timpul Imperiului rus) și imaginea Vestului „capitalist” și „imperialist”, în opoziție cu socialismul sovietic, după Revoluția rusă din 1917 și formarea URSS (din 1922). După cel de-al Doilea Război Mondial, odată cu formarea celor două „lagăre” diametral opuse (cel „socialist” și cel „imperialist, capitalist”), Statele Unite ale Americii vor deveni „inamicul indispensabil” al sovieticilor, așa cum vom arăta într-un capitol separat.

Cele prezentate mai sus ne conduc către formularea următoarei ipoteze: **„ideea rusă” reprezintă, în primul rând, concentrarea**

conștiinței de necesitate a obținerii supremației poporului rus pe scena internațională, a îndeplinirii „misiunii universale” de „Conducător” al lumii. Cum s-a dezvoltat această credință de-a lungul istoriei Rusiei, care au fost formele sub care s-a manifestat aceasta și, mai ales ce rol a avut ideea rusă în modelarea comportamentului extern al statului rus/sovietic?

Cnezat, imperiu ori republică sovietică, „ideea rusă” a cunoscut, de-a lungul existenței celor trei forme de organizare politică sub care s-a regăsit poporul rus, următoarele reprezentări: **mitul „cetății asediate” de către un Celălalt - prin definiție inamic** -, poporul rus fiind considerat special ales de Divinitate (ori, mai târziu, de Istorie) pentru a conduce lumea; **credința în calitatea de „popor ales”**; **convingerea în existența unui viitor „luminos”, al uniunii universale a popoarelor sub sceptrul rus**; **credința în calitatea poporului rus de unic actor mondial în măsură de a se sacrifica, de a se jertfi în beneficiul întregii umanități** (Rusia fiind considerată drept cea care „a salvat” Europa și întreaga lume de amenințarea expansiunii mongole, ulterior otomane, apoi de planurile imperialiste ale Lui Napoleon Bonaparte și, în cele din urmă, de „microbul nazist”).

Misiunea poporului ales, ca manifestare a *ideii* ruse, deopotrivă din punct de vedere politic (menirea imperială) și spiritual (menirea religioasă, spirituală a ortodoxiei), a fost teoretizată sub diverse forme, începând cu precădere de la jumătatea secolului al XIX-lea, odată cu formarea *intelighenției* petersburgheze.

În prima jumătate a veacului, ideea rusă este teoretizată prin intermediul *slavofilismului*, însă având la baze credințe vechi, precum teoria „Moscova, cea de-a treia Romă” sau mitul „Sfintei Rusii”⁸. În acest context, după cum stau mărturie scrierile intelectualilor ruși de secol XIX, ideologia slavofilă nu urmărea o alăturare a tuturor popoarelor slave, pe baza drepturilor egale, ci, mai degrabă, o

⁸ Vezi, pe larg, Peter K. Christoff, *An introduction to Nineteenth-Century Russian Slavophilism: A Study of Ideas*, Haga, Mouton, 1961.

supunere a acestora „fratelui mai mare”, Rusia, considerată a fi, prin măreția și multitudinea de resurse disponibile, singura în măsură să răspundă acestei provocări¹⁹. Prin aceasta, slavofilismul, așa cum s-a dezvoltat acesta în secolul amintit, prin raportarea constantă la sentimentul național, a constituit doar o fațetă a „ideii ruse”. Indiferent de poziționarea în unul dintre cele două curente de gândire principale ale epocii (Slavofilismul sau Occidentalismul), membrii acestora s-au remarcat, în primul rând, prin discursul însuflețit de sinceră dragoste asupra „măreței” Rusii. Printre cei mai timpurii slavofili, adepți ai doctrinei „Naționalității Oficiale” și ai apropierei de popor, ca unică soluție pentru perpetuarea tradițiilor și valorilor naționale, îi putem enumera pe Aleksei Stepanovici Homiakov²⁰, Ivan Vasilievici²¹ și Piotr Vasilievici Kireevski²², Konstantin Sergheevici²³ și Ivan Sergheevici Aksakov²⁴. În colecția de eseuri și nuvele *Nopți rusești* (1884), unul dintre reprezentanții de seamă ai orientării slavofile, Vladimir F. Odoevski²⁵, evidențiază rolul Rusiei de îndrumător al Occidentului: „Va veni și momentul cuceririi Europei de către Rusia, dar numai în sens spiritual”, explică autorul, căci „haosul european

poate fi readus la armonie doar cu ajutorul rusesc.”²⁶ Destinul Rusiei, conchidea Odoevski, era concentrat în conceptul *samobîtnosti*²⁷. Slavofilii susțineau superioritatea sufletului slav și, mai presus de aceasta, credeau în unicitatea Rusiei, în „sufletul” (*dușa* - lb. rusă) păstrat în „curățenie” de țărâtimea rusă, și în rolul său, special ales de Dumnezeu.

Pe scena politică, însă, ideile slavofililor s-au manifestat în forma *pan-slavismului*, ca mișcare pentru unitatea tuturor slavilor, dar și ca o etapă superioară în formarea conștiinței naționale rusești²⁸. O influență deosebită asupra curentului slavofil a avut lucrarea lui Piotr Iakovlevici Ceaadaev²⁹, apărută în anul 1829 sub titlul *Scrisori filosofice*, prin care autorul cu vederi occidentaliste își exprima nemulțumirea față de mersul istoric al Rusiei. Ceaadaev considera că Rusia, împărțită între Est și Vest, fără a avea conștiința apartenenței la niciunul dintre continentele pe care se întinde, nu s-a alăturat progresului occidental și beneficiilor credinței catolice, rușii rămânând „singuri pe lume, nu i-am dat nimic lumii, nu am luat nimic de la lume, nu am oferit nici măcar o singură idee fundamentului acesteia, nu am contribuit cu nimic la progresul spiritual al umanității (...)”³⁰. În pofida tonului dur adoptat, scriitorul recunoaște că poporul rus a fost ales pentru „a da lecții importante umanității”³¹. Trăirea mesianică, sinceră sau nu, este evidentă și în următoarea sa lucrare, *Apologia unui nebun*³², scrisă la

¹⁹ Ivan Aksakov, *Socineniia*, vol. I, Moscow, 1886, pp. 680 - 681, p. 746 apud Taras Hunczak, *Pan-Slavism or Pan-Russianism* în vol. *Russian Imperialism from Ivan the Great to the Revolution*, ed. by Taras Hunczak, New Brunswick, New Jersey, Rutgers University Press, 1974.

²⁰ Aleksei Stepanovici Homiakov (1804-1860), fondator al mișcării slavofile și unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai acesteia, este unul dintre cei mai importanți poeți ortodocși ai Rusiei moderne.

²¹ Ivan Vasilievici Kireevski (1806-1856), fondator al curentului slavofil, alături de Aleksei S. Homiakov, a fost un filozof și critic literar rus.

²² Piotr Vasilievici Kireevski (1808-1856), folclorist rus, a contribuit la fundamentarea curentului slavofil, alături de fratele său, Ivan.

²³ Konstantin Sergheevici Aksakov (1817-1860), scriitor și promotor al curentului slavofil în Rusia sec al XIX-lea. Este recunoscut ca unul dintre cei mai remarcabili critici literari și unul dintre primii democrați ruși.

²⁴ Ivan Sergheevici Aksakov (1823-1886), literat și slavofil rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost un promotor al ideilor pan-slaviste; a participat deopotrivă la Războiul din Crimeea (1853-1856) și la cel ruso-turc din 1877-1878.

²⁵ Vladimir Fiodorovici Odoevski (1803- 1869), a fost un important filozof, scriitor și critic de muzică rus.

²⁶ Peter J. S. Duncan, *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and after*, Routledge, London, New York, 2000, p. 20.

²⁷ *Samobîtnosti* (limba rusă) - unicitatea poporului rus.

²⁸ N. Ustrialov, *Naționalnaia problema u pervih slavianofilov*, „Russkaia Misl”, Moscova, X, 1916, apud Taras Hunczak, *op. cit.*, p. 84. Pentru o imagine completă asupra originilor naționalismului rus vezi, pe larg, Hans Rogger, *National Consciousness in Eighteenth-Century Russia*, Cambridge, Harvard University Press, 1960.

²⁹ Piotr Iakovlevici Ceaadaev (1794-1856), filozof rus.

³⁰ Piotr Ceaadaev, *Scrisori filosofice către o doamnă urmate de Apologia unui nebun*, traducere și note Janina Ianoși, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 33 - 34.

³¹ *Ibidem*.

³² Piotr Iakovlevici Ceaadaev, *Socineniia i pisima*, M. Gershenzon (ed.), Moscova, 1913.